

МЕДИАЦИЯТА МЕЖДУ ЖЕРТВА И ПРЕСТЪПНИК В СЪДЕБНАТА ПРОЦЕДУРА ЗА НЕПЪЛНОЛЕТНИ¹

Доц. д-р Саша Кнежевич, Душица Миладинович-Стефанович

Въведение

Традиционната система на наказателното производство е мишена на остри критики през 70-те и 80-те години на миналия век, поради натрупани проблеми, които не успяхме да решим и да преодолеем. Класическите наказателни форми, както и концепцията за ресоциализация, не оказаха ефикасни за намаляване на престъпността. Дори съществуват мнения, че системата на формален контрол не само не предотвратява изчезването, а дори напротив, насърчава извършването на престъпна дейност след започване на процеса по етикетирание или заклеяване на нарушителя (Југовић 2008 г., 8). Положението на жертвите на престъпление също не е нещо, с което тази система може да се похвали, тъй като те често са маргинализирани или изживяват повторна виктимизация в наказателното производство. Ако към всичко това се добавят и други проблеми, които задължително произтичат от вече споменатите – претовареността на съдилищата, не малките разходи за водене на наказателното производство и изпълнение на наказанието, съкращаване на броя на лишени от свобода – не е изненадващо възникването на необходимостта от откриване и разработване на нови, алтернативни форми на отговор срещу престъпността като цяло, и в частност младежката, които биха били по-хуманни, по-ефективни, по-евтини и са лишени от ретрибутивни свойства (Мрвић-Петровић, Ђорђевић 1998 г., 89).

В този контекст, като отговор на неефективността на традиционната система на наказателно производство, възниква модерната концепция за възстановителното правосъдие. Един от основните представители на този подход, Нилс Кристи, положил идейните основите на т.нар. общностно-отклоняващ отговор на престъпността, като се започне с предпоставката, че престъпното деяние като форма на конфликт, е собственост на тези, които участват в него – на извършителя, жертвата и обществото, така че те са призвани да го разрешат, а не адвокатите, които “крадат” конфликта от субектите, на които принадлежи (Christie 1977, 4). Затова рецептата за успешно

¹ Статията е резултат от проекта “Защита на човешките права в европейското правно пространство”, финансиран от Министерството на науката и технологическото развитие на Република Сърбия, с пореден номер 179046.

разрешаване на конфликти не е в пасивността и в обезвреждането най-заинтересованите лица, а в активен подход с тяхно по-голямо участие и директна комуникация. Само по този начин могат да бъдат взети предвид специфичните нужди, на които обикновено не се обръща достатъчно внимание при класическия наказателен процес: нуждите жертвата да бъде информирана, да говори за случилото се, да си възстанови доверието, загубено от факта, че е станал жертва, потребността в обществото да се изгради чувство за общност и взаимна отговорност между членовете, за постигане на благополучие на всички и да се подобри качеството на живот, както и на нуждите на извършителите на престъпления за личностно развитие, за принадлежност към общността и други подобни (Хрнчић 2006 г., 131), което е особено важно, когато става дума за непълнолетни.

Без да навлизаме по-дълбоко в сложната и необхватна концепция за възстановителното правосъдие, може да се заключи, че то не е останало на теоретично ниво, а се осъществява чрез комбинация от нови институции, въведени в съвременното наказателно право за малолетни. По тази причина днес можем да говорим за наличието на нови модели на социална реакция към младежката престъпност -- т. нар. модели на алтернативен подход, които се характеризират с предимство на административните решения над съдебните, с опит за предотвратяване на постъпването на случаите пред наказателния съд, с широко използване на алтернативни източници, координира работата на социалните услуги, държавните органи и систематични действия, насочени към специални превенции (Flipčič 1998 г., 42). Медиацията по наказателни дела, или *victim-offender mediation*, както се казва в чуждестранната литература (за по-кратко VOM), не се различава от медиацията в други области на правото и представлява една от процедурите, изградени и често прилагани в рамките на описания модел на алтернативен подход.

Международни стандарти за планиране на процедура по медиация

Разгледана в международен план, медиацията често е била обект на регулация, така че редица източници я препоръчват или дори изискват въвеждането ѝ, създават стандарти и насоки за регулирането на този процес в националното законодателство. Поради тази причина специално внимание беше обърнато на проучването на документи, издадени в рамките на ООН и Съвета на Европа.

Актове на Организацията на обединените нации като източник на стандарти за регулиране на процеса на медиация в производството срещу непълнолетни

Правилата на ООН относно минималните стандарти за администриране на младежкото правосъдие, Пекинските правила (United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, Beijing Rules, A/RES/40/33), представляват първият международен акт, приет с основна цел защита на правата и нуждите на малолетните в противоречие със закона. Въпреки че нямат задължителен характер, те се считат за документ от решаващо значение, тъй като до голяма степен проправя пътя за по-нататъшното развитие на основните стандарти в тази област. Една от насоките за формиране на реакцията на младежката престъпност е намаляването на официалната намеса и въвеждането на програми за пренасочване, когато е целесъобразно (правило 11.1.). Условия за препращане на случаи към алтернативни механизми следва да бъдат предвидени в националното законодателство и единственото условие, което от своя страна Правилата въвеждат, е съгласието на непълнолетния или на неговия родител или настойник (правило 11.2. и 11.3.).

Минималните стандарти специално подчертават значението на създаването на програми в местните общини, под формата на временен надзор и ръководство, за компенсации и възстановяване на щетите на пострадалите (11.4). Така че за постигането на закрила на малолетните, от една страна, и за целите на обществото, от друга, трябва да се мобилизират всички налични обществени ресурси, започвайки от семейството, като основна група, преминавайки през училището и местните общности, чийто капацитет често не се използва достатъчно.

Конвенцията на ООН за правата на детето (A/RES/44/25), ратифицирана от бившата СФРЮ през декември 1990 г. (Държавен вестник на СФРЮ – Международни договори, бр. 15 / 90) включва стандарти за правосъдие над малолетните. Когато става въпрос за диверсионни схеми, по-специално е подчертано, че те трябва да бъдат установени в съответствие с принципите на недопускане на дискриминация, в интерес на децата е правото на развитие и зачитане на мнението им.

Насоките от Рияд (United Nations Guidelines for Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) A/RES/45/112) обсъждат възможните начини за предотвратяване на детската престъпност. Те се основават на идеята, че младежката престъпност често е просто “експеримент” в процеса на израстване и изчезва спонтанно по време на съзряването. В този смисъл, заклеяването на младите хора като

престъпници не е в техен интерес, тъй като може допълнително да засили нежеланото поведение. Начин за избягване на заклеяването се вижда във връзка с програми, “освободени” от правосъдната система (правило 58).

Логично продължение на изложените тенденции представляват токийските правила (United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures). Това са алтернативни мерки, класифицирани в три групи: мерки преди съдебната фаза (към тази група се включват всички форми на избягване на процедура, включително посредничество), по време на процеса и произнасянето на присъдата и след произнасянето на присъдата. Въпреки различията помежду си, всички действия са основани на принципите, прокламирани в този акт, а именно: принципите на минимална намеса, участието на общността и осигуряването на баланс между правата на извършителите, правата на жертвите и интересите на хората за обществената безопасност и превенцията на престъпността.

Значително внимание в правилника е отделено на минималните гаранции, с цел защита на лицата, за които се налагат алтернативни мерки. Основен, разбира се, е принципът на законността на алтернативните мерки, в който специално се настоява за определяне на ясни критерии за избор на мерки. Освен това малолетният е защитен и на принципа на съгласието и забраната на мерките, които го излагат на риск от физическа или психическа травма. Гарантирано е също и правото на обжалване, правото на неприкосновеност на личния живот на непълнолетното лице и неговото семейство, правото на лично достойнство и поверителността на малолетния. Допълнителна сигурност дава и общата клауза, че нито едно алтернативно действие не трябва да противоречи на международно приетите стандарти за човешки права, свързани с третирането на извършителите на престъпления и тяхната защита.

Актовете на Съвета на Европа като източник на стандарти за регулиране на процеса на посредничество в производството срещу непълнолетни

В препоръка на Съвета на Европа относно социалните реакции на младежката престъпност (Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency, R (87)20) се изтъква, че всяка форма на реакция срещу непълнолетни трябва да има педагогически характер, с цел постигане на социална реинтеграция. В резултат на това системата на наказателното правосъдие трябва да намери място за мерки, които ще бъдат

осъществявани от непълнолетния в неговата “естествена” среда, което неминуемо води до по-активно участие на общността на местно ниво. Освен редица превантивни мерки, препоръката цитира и ползата от диверсификацията на наказателното производство, но от момента, в който малолетният влиза в контакт с прокуратурата и полицията, за да се предотвратят редица негативни последици, възникващи, когато той навлезе по-дълбоко в системата на наказателното правосъдие. Също така се препоръчва създаването на специални органи, които ще прилагат тези алтернативни процедури, както и предоставянето на основни принципи, като доброволно и активно участие на семейството на малолетния.

Препоръката на Съвета на Европа относно социалните реакции на престъпността сред младите хора, идващи от семейства на имигранти (Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency among Young People Coming from Migrant Families, R (88)6) има за цел да предостави основни насоки за справяне с престъпността, която е резултат от т.нар. културни конфликти (Константиновић-Вилић и др. 2009 г., 310). Като се започне от факта, че голяма част от европейските общества са мултикултурни, е необходимо да се преодолят различията между местните жители и имигрантите, и по този начин да се подпомогне социалната интеграция на младите хора. Държавите членки, в законодателството си и на практика, следва да изключат възможността за дискриминация на младите имигранти, като по този начин те трябва да имат равен достъп до “иновациите в системата на младежкото правосъдие и социалните грижи”, включващ също и достъп до всички форми на избягване на наказателно производство.

Препоръката за новите начини за справяне с младежката престъпност и ролята на младежкото правосъдие (Recommendation of the Committee of Ministers to Member States Concerning New Ways of Dealing with Juvenile Delinquency and the Role of Juvenile Justice (2003)20) посочва, че отговорът на младежката престъпност трябва да бъдат мултидисциплинарен и така организиран, че да влияе на редица фактори, действащи на различни нива на обществото: на индивидуално ниво, нивото на семейството, нивото на училището и на обществото като цяло. Сред “новите отговори” се препоръчва да се използва алтернатива на официалните процедури: медиация, компенсация на щетите и обезщетение за жертвите на престъпления.

Препоръката за медиация по наказателни дела (Recommendation of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters, R (99)19) най-подробно регулира посредничеството, въпреки че следва да се отбележи, че става въпрос за акт, отнасящ се

както за непълнолетни, така и за пълнолетни извършители. От общите принципи Препоръката настоява за доброволност, изключване на публичността и поверителността, достъпност във всички етапи на наказателното производство, както и за автономия на посредническите услуги в системата на наказателното правосъдие. Самага медиация трябва да бъде регулирана със закон, по-специално условията за препращане на случаите към медиация, а след процедура по медиация – мерките за процедурна защита, като правото на правна помощ, превод и тълкуване, както и правото на малолетното лице на помощ от страна на родителя.

В част, регулираща взаимоотношенията между наказателното правосъдие и медиацията, се посочва, че решението относно допустимостта на случаи за медиация, както и оценката на резултатите от медиацията, трябва да се вземат от органите на наказателното правосъдие. За да се гарантира ефективността, едно решение за препращане към медиация трябва да съдържа срок, в който компетентният орган на системата за наказателно правосъдие трябва да получи обратна информация за резултатите от посредничеството. Споразумението трябва да има същия статут като съдебно решение или присъда, и по същата причина следва да изключва наказателно преследване (*ne bis in idem*). Ако делото се върне на органите на наказателното правосъдие, в случай, че не е постигнато споразумение или е постигнато, но неговото изпълнение изостава, решението за това как да се продължи по-нататък трябва да бъде взето спешно.

Специално внимание е отделено на стандартите при медиационната работа. Така че е необходимо да се определят условията и процедурите за избор, механизмите за мониторинг и оценка на качеството на работа на посредниците и етичен кодекс на медиаторите. Правилата за избор трябва да позволяват да се изберат медиатори от всички социални групи, добри познавачи на местната култура и условия в обществото, лица с отлични умения за комуникация. Значителна част от стандартите за работа на медиаторите са свързани с техните права и задължения. Основното право на медиатора е да получи информация и всички необходими документи от компетентните органи на системата на наказателното правосъдие. Основните задължения на медиаторите са безпристрастност и уважение, достойно отношение към страните; това се отнася не само за неговите лични отношения със страните, но и за гарантиране на такова отношение между медиаторите в хода на производството. Посредникът трябва да проведе процедурата без присъствието на външни лица (при закрити врата – *in camera*), в безопасна и приятна за разговор атмосфера. Освен това медиацията трябва да бъде ефективна, но и да това следва темпо, което страните

могат да следват. Едно от задълженията на медиатора е компетентно отчитане на наказателното правосъдие за предприетите мерки и резултатите от посредничество, при което изрично се подчертава, че докладът не трябва да разкрива съдържанието на посредническия ход, нито да дава каквито и да било оценки за поведението на страните по време на медиацията. Междувременно медиаторът е задъжен да докладва на съответните органи за всяка информация, свързана с непосредствена опасност от извършване на тежко престъпление, която евентуално може да се появи в хода на медиацията.

Когато става дума за самия положителен резултат на медиация, а именно, съгласие между жертвата и извършителя, препоръката не съдържа специални правила, с изключение на общо заявените, че посочените задължения трябва да бъдат разумни и подходящи.

Кулминацията на досегашното развитие при споразумения чрез медиация е постигнато в рамките на Съвета на Европа, приемане на рамково решение относно статута на жертвите в наказателното производство (Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001/220/JHA), в което изрично е постановено с член, че до 22 Март 2006 година трябва да се приемат регламенти с цел въвеждане на медиацията в наказателното производство, което е от особено значение за задължителен характер на решението в бъдеще.

Сравнително-правна регламентация на медиацията в процедурата срещу малолетните

Процедурата по медиация е намерила своето място в различните правни системи и може да се приеме, че, въпреки че произхожда от една и съща правна и философска основа и едни и същи общи стандарти, съществуват и някои различия. Погледнато цялостно, държавите от европейско-континенталната правна система прибягват до т.нар *in-court* в медиацията, а за англо-саксонските и скандинавските страни е типична *out-of-court* медиация. Наименованията са достатъчно илюстративен индикатор за основните различия, което показва връзката с “класическото” правосъдие. За разглеждане на начина, по който институцията е уредена, можем да отделим законодателствата на Швеция и Австрия като представители на тези модели.

Правната рамка и опитът на медиацията в Швеция

Погледнато исторически, медиацията в Швеция е преминала през няколко етапа на развитие, от експериментални проекти през 80-те

години на XX век до първия закон за медиация през 2002 година (Wahlin 2005 г., 77).

Противно на това, което може да се очаква, чрез медиация законът много слабо регулира материята жертва-извършител. След уводните разпоредби за целите на процедурите – намаляване на негативните последици от престъпна дейност чрез повишаване на информираността на нарушителя за отрицателните последици и даване възможност на жертвите да представят своя опит, са поставени рамките на правила, систематизирани в три части. В първата група са принципите на процедурата и условията за изпращане на делото на медиация (§ 5), вторият случай се отнася за подготвителния процес (§ 6, 7 и 8), а третият е посредническа сесия (§ 9 и 10). В съответствие с международните стандарти, за които вече стана дума, Законът изрично гарантира принципа на доброволност и принципа за информиране на всички заинтересовани страни. Когато става дума за условията за сезиране, не може да остане незабелязано, че те са много либерални, тъй като е достатъчно деянието да е съобщено на полицията, малолетният да си е признал извършението и двете страни доброволно да са се съгласили на медиация. Интересно е, че използването на медиация не е ограничено според тежестта на престъплението, т.е. от нивото на наказание. Погледнато теоретически, настояването за ограничение не се отнася само до тежестта, но и до характера на делото. Като спорни се обозначават сексуалното и домашното насилие (Константиновић-Вилић и др.). Когато става въпрос за непълнолетен извършител² също няма никакви допълнителни условия и процедурата може да се приложи и за извършителите, и за ответниците. Въпреки това законодателят е въвел една недотам ясна разпоредба, която разрешава на лице, навършило 12 години да участва в медиация при наличие на извънредни и основателни причини, но не ги определя по-точно. Въпреки че поддръжниците на медиацията често посочват, че процедурата е подходяща, ако в ролята на жертва се намира само физическо, но не и юридическо лице, шведското законодателство не прави никаква разлика по този въпрос.

Ходът на процедурата е регламентиран само в основните указания. Случаят на медиация се ръководи от страна на полицията или съответните власти, а се управлява от службите за социални грижи. В измененията на Закона за малолетните престъпници от 2002 г., (Lag 164:167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19640167.htm>) тази разпоредба е

² Категорията “непълнолетно лице” в шведското право обхваща лицата от 15 до 18 години.

допълнена със задължението полицията незабавно да уведоми сlijбата за социални грижи за всеки случай, когато непълнолетен е заподозрян в извършването на престъпление, за което наказанието е лишаване от свобода (§ 6). Известието трябва да съдържа изявление, че на непълнолетния е предоставена възможност за медиация, както и неговия отговор.

Прието е при така наречената директна медиация посредникът (обикновено това е социален работник, въпреки че в Швеция има т.нар. медиатори-лаици – това може да бъде всеки възрастен, преминал през определено обучение) да призовава на сесията и двете заинтересовани страни. Тя трябва да приключи със споразумение между извършителя и жертвата, което също не е добре регулирано. Посредникът продължава да има задължението да информира компетентния орган за резултатите от сесията, но също и да контролира изпълнението на договора, ако той бъде постигнат. В закона е предвидена възможност за прекратяване на производството, ако преговорите се движат в посока на споразумение, което не би било честно спрямо някоя от страните по спора.

Анализът на описаните решения води до заключението, че посредничеството в Швеция в някои области продължава да зависи не само от законовата рамка, но и от правилата на добрата практика, създавани от дългогодишния опит по различни проекти. Така практиката е установила принципа, че медиацията трябва да се извършва извън сградата на полицията и прокуратурата, правило е заседанието да води един посредник, макар че в по-сложни случаи се препоръчва участието на по-голям брой медиатори (особено ако има съучастници и повече от една жертва), провеждане на предварителна подготвителна среща с двете страни поотделно и заедно (Wahlin 2005, 86).

В структурата от престъпления най-чести са кражбите, извършени в магазини, различни форми на атаки срещу телесната неприкосновеност и вандализъм, докато повечето от участниците са непълнолетни между 15 и 17 години, а потърпевшите са юридически лица (Wahlin 2005 г. 93).

Правната рамка и опита на медиацията в Австрия

През 80-те години на XX век обществените среди в Австрия започват разглеждането на възможността медиацията да се въведе в наказателно-правната система, продиктувано от две важни обстоятелства – теоретична критика на младежкото наказателно право (Edelbacher and Fenz, 2002) и регистриран спад на детската престъпност (Hofinger and Pelikan, 2005, 157). Въпреки че в тази област вече е

съществувал опитът на други страни, в законодателството медиацията е включена само след неколкогодишно експериментиране. Накрая институтът по извънсъдебно решаване на спорове (der Aussergerichtliche Tatausgleich), основан през 1988 г., е създаден като част от Закона за детски съдилища (Jugendgerichtsgesetz, http://www.sbg.ac.at/ssk/jgge/jgg_index.htm), за да се превърне през 1990 г. в Наказателно-процесуален кодекс (Strafprozessordnung, http://www.sbg.ac.at/ssk/docs/stpo_index.htm). За разлика от шведското право са определени редица условия за “отклонение” от наказателното производство: висока степен на сигурност, че непълнолетни³ са извършили престъплението; вината на непълнолетния да не бъде голяма; последиците от престъплението да не са свързани със смърт на дадено лице; за престъпление наказанието е лишаване от свобода до 5 години⁴; прилагането на наказанието да не е необходимо, за да възпре извършителя от извършване на престъпление в бъдеще; готовност малолетният да поеме отговорност за престъпление, да се изправи лице в лице с причините за своето поведение, да отстрани последиците от престъплението и да възстанови щетите. Съгласието на жертвата не се изисква, въпреки че трябва да се настоява за нейното включване, ако са налице особени причини, тъй като те трябва да се вземат предвид за общата превенция.

Решението да се позове на процедурата, приведена в австрийското законодателство, спада към изключителната компетентност на държавния прокурор за непълнолетни, както и решението да не се пристъпва към наказателно производство след успешно споразумение. Той призовава посредника (социален работник, юрист, психолог или социолог, или лице със подобно образование, преминало специален четиригодишен период на обучение) да проведе неформална медиация между жертвата и извършителя.

Статистиката показва, че броят на делата, изпратени на извънсъдебно уреждане, бързо нараства до 1997 г., след което се регистрира лек спад (Hofinger and Pelikan, 2005, 171). Голяма част от делата, решени по този начин, са за телесни повреди (66%) и против собствеността (32%), докато делът на други е съвсем незначителен. При оценката на процедурата по медиация беше наблюдавана и връзката между жертвата и извършителя. Най-големият брой решени дела

³ В австрийското право непълнолетни са лицата от 14 до 19 години.

⁴ С изключение на няколко изрично изброени случая, в австрийското право са необходими минимум и максимум половин дялове, в рамките на които се определя наказанието на малолетния (§ 5 JGG). Например ако за някое престъпление се предвижда наказание лишаване от свобода от 1 до 10 години, съответствието за малолетния би било, по приетото правило, от 6 месеца до 5 години.

принадлежат към групата на т.нар. ситуационни престъпления, между страните не съществува никаква постоянна по-ранна връзка (51%), следват престъпленията между приятели или съученици, докато в дъното на списъка от престъпления са извършените срещу член от семейството, колега от работа или съсед. Като цяло процесът може да бъде описан като много ефективни, тъй като 86% завършват със споразумение, а 79% водят до спиране на наказателното производство след пълно изпълнение на споразумението. Други характеристики, наблюдавани в практиката, показват, че най-вече се прилага директно посредничество, ръководено от един, рядко от двама посредници (обикновено в сътрудничество).

Медиацията в процеса срещу непълнолетни в Република Сърбия

Първите стъпки към въвеждането на медиацията в правната система на Република Сърбия са направени в експериментални програми и пилотни проекти в периода от 2002 до 2005 г. (Хрнчић 2006, 137), докато институционализиране се извършва с приемането на Закона за посредничеството – медиацията от 2005 г. (Държавен вестник на Република Сърбия, бр. 18/05). Споменатият източник определя основните правила за медиация в различните спорни отношения (собственост, търговски, семейни, трудови, административни и дори наказателни). Самата медиация между жертвата и извършителя на престъплението е стандартизирана от Наказателно-процесуалния кодекс от 2006 г. (Държавен вестник на Република Сърбия, бр. 46/06, 49/07, 122/08, 72/09), но в този вид никога не е съществувала, първо заради забавното изпълнение и след това в резултат на отмяната на този кодекс (за процеса на уреждане вж. Миладиновић-Стефановић 2010, 329-438).

Закон за малолетни извършители на престъпления и за наказателно-правната защита на непълнолетните

В областта на младежкото наказателно право посредничество е имало “по-добра съдба”. По австрийския модел Законът за малолетни извършители на престъпления и за наказателна защита на малолетните и непълнолетните (Държавен вестник на Република Сърбия, бр. 85/05) въвежда коригиращи инструкции като форма на мерки срещу отклоненията, сред които има споразумение с потърпевшите. Целта на възпитателните мерки е двойна, те се състоят в това, срещу непълнолетния да не се повдигне наказателно производство или да спре, ако вече е започнато, за да се избегнат негативните последици,

които могат да възникнат при водене на наказателно производство и същевременно се отразяват на здравословното развитие на непълнолетното лице, и засилване на неговата лична отговорност, така че в бъдеще да не извършва престъпни деяния. Условието за изпълнението са следните (чл. 5): когато става въпрос за престъпление, за което е наложено парично наказание или затвор до 5 години, от страна на малолетния да е налице признаване на престъплението, връзката му с престъплението и потърпевшият да оправдава това. При избора на корективна цел компетентният прокурор и съдия за непълнолетни трябва да вземат под внимание интересите на малолетния и на жертвата, като се има предвид, че прилагане на една или повече възпитателни мерки не пречи на образованието или намирането на работа на непълнолетния. Изборът и прилагането на мярката се извършва в сътрудничество с родителите, осиновителите или настойника на малолетния и компетентният орган за попечителство. Възпитателната мярка не може да надвишава шест месеца, а в рамките на този срок може да бъде заменена с друга или премахната.

Когато става въпрос за споразумение с жертвата, Кодексът, със съгласието на потърпевшият, определя списък със задължения, които може да наложи на малолетния, и тук се включват: обезщетение, извинение, работа, цялостно или частично отстраняване на вредните последици на престъплението (Кнежевић 2010, 34, Јовашевић 2005, 162). Ако непълнолетният изпълни предприетите коригиращи инструкции, за което се представя доклад на органа по попечителство, прокурорът взема решение за сваляне на обвиненията в престъпление, съответно и обвиненията на засегнатата страна. Ако непълнолетният само частично е изпълнил заповедта, прокурорът може отново да отхвърли обвиненията, съответно предложението на потърпевшият за завеждане на съдебно дело, ако смята, че е уместно, особено като се имат предвид характерът на престъплението, обстоятелствата, при които е извършено, миналото на непълнолетния, личностната характеристика и причините за неизпълнение на заповедта като цяло. При освобождаване от обвинения или предложение на жертвата да заведе съдебно дело прокурорът трябва да информира жертвата, която няма право да иска съдебно производство. Ако непълнолетният напълно е компенсирал щетите, пострадалото лице няма право да упражнява своите собствено-правни искания, а ако вредата се компенсира частично, това може да стане в съдебния процес. Първите официални статистически данни за прилагането на корективните инструкции са от 2009 г., когато са регистрирани 110 инструкции (Статистическа служба, <http://www.webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php?Sifra=0012&izbor=odel&tab=66>). За съжаление статистиката за възпитателните мерки ги

представя като цяло, а не ги разграничава по вид, така че в общия брой на наложените не е известен дялът на споразумелите се с жертвата. Единственият най-близък показател се отнася до това, кой е издал заповедта. Установено е, че в 72 случая (65,45%) това е направил прокурорът, а в 38 случая – съдията за непълнолетни (34,55%). Въпреки това официалната статистика може да даде по-точна картина на възпитателните мерки, ако посочените данни са въведени във връзка с общия брой на осъдените непълнолетни през 2009 г. (1902), на основата на което се прави заключение, че прилагането им е представено от 5,45% в общата реакция на криминалното поведение на малолетните. Също така, статистиката може да каже нещо и за потенциала, като медиацията може да се прилага още по-добре. В младежката ни престъпност традиционно са най-застъпени престъпленията срещу личната собственост (Статистическата служба 2010 г., 48), което според чуждестранния опит представлява подходяща област на приложение, както и в случаите на т.нар. тормоз⁵.

Заклучителни думи

В заключителните бележки неизбежно възниква въпросът за критично изследване на значението и степента на успех на медиацията. За да се направи, е необходимо да се определят някои критерии за оценка, а това не е никак лесно. Причината за това е, че като се започне от различни теоретични концепции, различните индикатори се считат за свързани. По този начин наказателните и рехабилитационните мерки за намаляване на рецидивизма се разглеждат като вид “решаващ фактор” за оценка на резултатите за наказателно-правни проблеми. Това е все по-важно, когато се разглежда в контекста на феноменологията на младежката престъпност. Статистиката показва, че младежката престъпност представлява значителна част от общата престъпност в повечето страни в света (от обичайните 15-20% та дори 45% в някои страни), като в последните десетилетия на XX век се е повишила (Константиновић-Вилић и съавтори, 2009, 225). Непосредственото действие на медиацията при младежите е предмет на задълбочени изследвания в няколко проучвания, проведени от Umbreit, Coates и Vos, Latimer и Klienknecht, Nugent, Umbreit, Winamaki и Paddock, Braithwaite и

⁵ От 2009 г. в статистиката могат да се намерят данни за жертвите на непълнолетните престъпници. Така в 45,36% от регистрираните случаи жертвите на непълнолетни също са непълнолетни лица. Проучването е извършено от авторите на информацията от Републиканския статистически център, като доказателствата за жертвите не е пълна и няма информация за всички случаи, завършили с осъждане на непълнолетен престъпник. Затова резултатите би трябвало да се разглеждат като относителни.

Marshall (Bradshaw and Roseborough 2005, 16). Изследванията са замислени за сравняване на честотата на рецидивизъм в младежките групи, на чието поведение е отговорено чрез медиацията, както и в контролна група, съставена от непълнолетни лица, чиято престъпност е реагирана чрез някои от класическите механизми. Всички са довели до един и същ извод – медиацията в сравнение с останалите средства е много по-ефикасна и има значителен принос за намаляване на рецидивизма. В едно от тези изследвания беше установено, че процентът на рецидивизъм след провеждане на медиация е по-нисък и трябва да се добави, че в случай на повторно извършване на престъпление, работата е по-малко, отколкото в сравнение с предходната (Bradshaw and Roseborough 2005, 17).

Концепцията за възстановителното правосъдие, по-специално тази за необходимостта от баланс между интересите на извършителя, жертвата и по-широката общественост, налагат някои други критерии. Самият спад на рецидивизма никак не е за подценяване, но това не е единственият критерий за успеха на наказателното право. Има хора, които дори смятат, че няма отговор на престъпление, което не е намалило рецидива, *a priori* не се счита за провал, защото има и други възпитателните мерки, чието реализиране не бива да се пренебрегва. Многобройни проучвания подчертават удовлетвореност на участниците от постигнати резултатите в процедурите по медиация между жертвата и извършителя. Едно проучване, проведено в продължение на две десетилетия, е дало впечатляващ резултат – дори 80-90% от участниците са изразили удовлетвореност от процедурата по посредничество, от постигането на съгласие и от неговата ефективност (Bradshaw and Roseborough 2005, 16). Може да се заключи, че стойността на медиацията се дължи на факта, че тя допринася за укрепване на доверието в съдебната система, създавайки усещането, че функционира ефективно и предоставя подходящо, справедливо и честно решаване на конфликтни ситуации. Не трябва да забравяме, че удовлетвореността на участниците в медиацията има и някои други предимства. Ако по този начин се разрешава конфликт, особено между малолетни лица или с лице, с което непълнолетните престъпници са в ежедневен контакт и на които е по-грайно поверен (членове на семейството, съученици, учители, съседи и др.), това пряко засяга създаването на положителна социална атмосфера, което несъмнено е по-добре от случая, когато старият “незаличен” конфликт представлява потенциално огнище и опасност за появата на нови.

Библиографски списък:

1. Bradshaw, William and Roseborough, David. 2005. Restorative Justice Dialogue, The Impact of Mediation and Conferencing on Juvenile Recidivism. Federal Probation 69(2): 15-21.
2. Edelbacher, Maximilian and Fenz, Claudia. 2002. Juvenile Justice System – An Austrian Perspective. In Juvenile Justice Systems, International Perspectives, edited by John A. Winterdyk, 1-27. Toronto: Canadian Scholars` Press Inc.
3. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/05
4. Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 46/06, 49/07, 122/08, 72/09
5. Закон о посредовању – медијацији, Службени гласник Републике Србије, бр 18/05
6. Јовашевић, Драган. 2005. Положај малолетника у кривичном праву према новим законским решењима. Зборник радова Правног факултета у Нишу (XLVIII):159-176.
7. Југовић, Александар. 2008. Стигматизација као друштвени процес. Темида (2): 5-18.
8. Кнежевић, Саша. 2010. Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно. Ниш: Правни факултет, Центар за публикације.
9. Конвенција УН о правима детета, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 15/90.
10. Константиновић-Вилић, Слободанка и сар. 2009. Криминологија. Ниш: Пеликан принт
11. Миладиновић-Стефановић, Душица. 2010. Медијација у кривичним стварима – међународни стандарди и право Републике Србије. У Реформа кривичног правосуђа, уредник Војислав Ђурђић, 329-348. Ниш: Правни факултет, Центар за публикације.
12. Мрвић-Петровић, Наташа и Ђорђевић, Ђорђе 1998. Моћ и немоћ казне. Београд: Војно-издавачки завод, Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
13. Recommendation of the Committee of Ministers to Member States Concerning New Ways of Dealing with Juvenile Delinquency and the Role of Juvenile Justice R (2003)20
14. Recommendation of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters, R (99)19
15. Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency, R (87)20

16. Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency among Young People Coming from Migrant Families, R (88)6
17. Статистички билтен – Малолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења и осуде 2009. године. 2010. Београд: Републички завод за статистику.
18. United Nations Guidelines for Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) A/REZ/45/112, 1990.
19. United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures (Tokyo Rules) 1990.
20. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules), A/RES/40/33, 1985.
21. Flipčič, K. 1998. Obravnavanje mladoletnih delinkventov. Ljubljana: Vonex.
22. Hofinger, Veronika and Pelikan, Christa. 2005. Victim-offender Mediation with Juveniles in Austria. In VOM with Youth Offenders in Europe, edited by Anna Mesitz and Simona Ghetti, 157-179. Netherlands: Springer
23. Хрнчић, Јелена. 2006. Модели и пракса ресторативног правосуђа. У Медијација – Концепти и контексти, уреднице Тамара Цамоња-Игњатовић, Невенка Жегарац, 130-140. Београд: Центар за примењену психологију
24. <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20020445.htm>
25. <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19640167.htm>
26. http://www.sbg.ac.at/ssk/jgge/jgg_index.htm
27. http://www.sbg.ac.at/ssk/docs/stpo_index.htm
28. [http://www.webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php?Sifra=0012&izbor=odel & tab=66](http://www.webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php?Sifra=0012&izbor=odel&tab=66)
29. Christie, Nils. 1977. Conflict as Property. The British Journal of Criminology, 14(1): 1-15.
30. Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001/220/JHA).
31. Wahlin, Lottie. 2005. Victim-Offender Mediation in Sweden. In VOM with Youth Offenders in Europe, edited by Anna Mesitz and Simona Ghetti, 77-100. Netherlands: Springer

Превод: Галина Беганова